

Översättaren som textredigerare

Marja Kivilehto

Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Tammerfors universitet

Artikkelissa pohditaan näkemyksiä kääntäjän roolista tekstintarkastajana ja -korjaajana ja näihin näkemyksiin vaikuttavia normeja. Lähtökohtana on käsitys ammattimaisesta kääntämisestä prosessina, johon osallistuu monenlaisia toimijoita ja jossa toimijoilla on erilaisia vastuualueita. Monissa ammattimaista kääntämistä ohjaavissa alan standardeissa ja sopimuksissa otetaan kantaa kääntäjän ja muiden toimijoiden vastuualueisiin, mutta käytännön toiminnassa vastuun jakaminen ei ole yksiselitteistä. Tämän artikkelin tarkoitus on tarkastella kääntäjän roolia tilanteessa, jossa kääntäjä joutuu ratkaisemaan muusta kuin omasta toiminnastaan syntyviä ongelmia. Jos esimerkiksi kääntäjän saama lähdeteksti on puutteellinen, voiko kääntäjä siirtää vastuun puutteista lähdetekstin kirjoittajalle ja sanoa vastaavansa vain siitä, mitä syntyy käännösprosessin aikana? Kysymystä tarkastellaan toisaalta alan ja sen tutkimuksen, toisaalta kääntämistä opettavien ja opiskelevien näkökulmasta. Tarkoituksena on pohtia, minkälaista näkemystä kääntäjän roolista esiintyy kääntäjänkoulutuksessa ja miten se suhteutuu alalla vallitseviin käsityksiin.

Nyckelord: textredigering, översättarens roll, översättning

1 Inledning

Idén till denna artikel uppstod i samband med en översättningsuppgift som jag hade med en studentgrupp på ämnesstudienivå. Avsikten med uppgiften var att studenterna skulle öva sig i att översätta en vetenskaplig artikel från svenska till finska och beakta vetenskapliga konventioner på de respektive språken. Den svenska artikeln hade publicerats i en vetenskaplig tidskrift i Sverige och texten var därmed autentisk. Uppdraget att översätta artikeln för en motsvarande finskspråkig tidskrift var dock fiktivt.

Studenternas översättningsarbete försvårades av oförutsedda problem eftersom den svenska artikeln hade olika typer av brister: några namn och årtal var felaktiga och dessutom var källförteckningen bristfällig. I stället för att kunna koncentrera sig på den vetenskapliga skrivpraxisen fick studenterna fundera över översättarens professionella normer och roll som textredigerare. Översättningsuppgiften gav anledning till en diskussion om i vilken mån översättaren kan och ska fungera som textredigerare om det explicita uppdraget är att *översätta* en text.

I denna artikel har jag för avsikt att diskutera översättarens roll som textredigerare utifrån de rekommendationer som ges åt översättare med tanke på professionell översättning. Jag utgår dels från Daniel Gouadecs (2007) synpunkter, dels från den europeiska standarden för översättningstjänster (SFS-EN 15038) och allmänna avtalsvillkor för översättningsarbete (Aafö). Frågan är hur översättare ska förhålla sig till källtextens eventuella brister och vem som har ansvaret för översättningen. Synpunkterna i rekommendationerna jämförs sedan med hur fem lärare i översättning och 12 översättarstudenter resonerar kring översättarens vara och icke-vara som textredigerare. Syftet är att få fram om lärarna och studenterna följer rekommendationerna och principerna i översättningsbranschen.

I artikeln används termen *textredigering*. Idén med begreppet är att översättaren har en kritisk syn på källtexten som helhet och att hon eller han kan avvika från källtextens innehåll och form på olika nivåer om översättningens funktion kräver det. *Textredigering* aktualiseras ofta då källtexten redan i sig är bristfällig och ger upphov till översättarens *korrigeringar* av olika slag. *Textredigering* som term har anknytningar till *redigering* som kännetecknar professionellt skrivande. Under redigeringens gång genomgår ett textunderlag olika ändringar innan det resulterar i en färdig produkt (se t.ex. Hössjer 2005: 373–374). Termen har också kopplingar till dikotomiska översättningsstrategier av typen *semantisk* och *kommunikativ översättning* med vilka en mer eller mindre nära relation mellan översättning och källtext kan uppnås (om översättningsstrategier se t.ex. Kinnunen 2006: 53 ff.).

2 Professionell översättning – rekommendationer och principer

Översättarens professionella normer kategoriseras något olika i översättningsforskningen. Andrew Chesterman och Emma Wagner (2002: 92–93) indelar normerna i fyra typer som alla har för avsikt att bidra till översättningens kvalitet. Tre av normerna är mer anknutna till konkreta texter, medan den fjärde normen anknyter till etiska frågor. Med hänsyn till denna tudelning betraktar jag översättningsbranschens rekommendationer och principer enligt två kategorier. Först diskuteras översättningens kvalitet och sedan de etiska principer som har som syfte att vägleda översättaren i dennes arbete.

2.1 Översättningens kvalitet i fokus

Översättningens kvalitet är beroende av många yttre faktorer bland vilka tid och samverkan mellan olika aktörer kan nämnas. För att dela upp arbetsbördan med kvalitets-säkringen anges i den europeiska standarden för översättningstjänster (SFS-EN 15038) olika faser som har för avsikt att kvalitetssäkra produkten, dvs. översättningen. Först görs förberedelser varefter den egentliga översättningsprocessen tar vid. Då de olika faserna som tillhör normala översättningstjänster betraktas närmare, kommer det fram att ingen speciell arbetsfas avsetts för granskning av fackinnehållets korrekthet. *Källtextanalysen* går ut på att dels textinterna och -externa faktorer, dels makro- och mikrostruktur analyseras, *språkgranskningen*¹ tar fasta på käll- och måltexten med tanke på terminologisk samstämmighet samt register och stil och *fackgranskningen* aktualiserar frågan om översättningen passar sitt ändamål så att den följer det register och de konventioner som avsetts. Det hör till översättarens uppgifter att översätta och kontrollera sitt arbete medan språkgranskning enligt standarden ska skötas av någon annan än den som översatt texten. (SFS-EN 15038.)

I motsats till standarden för översättningstjänster anger Gouadec (2007: 68) i sin modell för översättningsprocessen en förberedelsefas som går ut på att källmaterialet analyseras med tanke på innehållslig korrekthet. Då ska antingen översättaren eller en särskild granskare kontrollera kvaliteten på källmaterialet så att materialet blir översättningsfärdigt. Kontrollen tar fasta på att materialet inte innehåller några språk- eller fakta-relaterade misstag och att det överhuvudtaget är funktionsdugligt. Denna kontroll behöver dock inte göras om uppdragsgivaren kan intyga att källmaterialet är i sin ordning. (Gouadec 2007: 68–69.) Även om Gouadec förespråkar en analys av källmaterialet, menar han (s. 195) att översättaren inte automatiskt behöver bry sig om bristerna i översättningen. Enligt Gouadec ska översättningstjänsterna rangordnas så att kunden betalar enligt vilken typ av översättning som eftersträvas: översättningen kan levereras sådan som den är, korrekturläst, granskad eller användarfärdig. En granskad översättning är fri från misstag, utelämnningar och brister, medan en användarfärdig översättning har testats med tanke på att den ska fungera lika bra som originalet i en motsvarande situation. Vidare anser Gouadec (s. 104) att översättningstjänsterna kan indelas i ”ren” översättning

och utökad service vilket innebär att ren översättning omfattar informationssökning, översättning och korrekturläsning medan utökad service går ut på annan verksamhet än ”vanligt” textskapande. Det kan vara frågan om att förbereda en översättning för publicering eller att göra ordlistor.

Sammanfattningsvis verkar det som om standarden för översättningstjänster (SFS-EN 15038) ser på källtexter som sådana att de inte behöver bearbetas med tanke på den innehållsliga korrektheten. Gouadec (2007) för sin del är av den meningen att källtexter eventuellt måste slipas för att bli översättningsfärdiga. Å andra sidan kan kunden inte räkna med att få denna service utan extra kostnader. Det förefaller med andra ord som om Gouadec fäster mer uppmärksamhet på översättarens arbetsprocess i all sin mångfald medan standarden utgår från en mer enhetlig syn på översättningsprocessen.

2.2 God översättarsed

På basis av en surveyundersökning och intervjuer har Gouadec (2007: 235–239) sammanställt några etiska principer för översättare. Enligt dessa ska översättare ta ansvar för alla brister, misstag och fel som finns i översättningen förutsatt att dessa inte beror på brister, misstag och fel i källmaterialet eller på brister som orsakats av att uppdragsgivaren inte fullföljt sina plikter. Vidare ska översättare inte försöka tolka källmaterialets betydelse eller modifiera källmaterialets innehåll eller struktur utan att konsultera uppdragsgivaren. Översättare ska inte försöka översätta sådant som de inte förstår, de ska inte göra kompromisser med tanke på översättningens kvalitet vad gäller betydelse, teknisk exakthet och faktaprecision och de ska anta att översättningens kvalitet betyder ”leveransfärdig” om inget annat överenskommit.

Enligt dessa etiska principer är översättaren ansvarig för översättningens kvalitet förutsatt att problemen inte orsakats av en bristfällig källtext. Översättare uppmanas att inte modifiera innehållet i källtexten utan att uppdragsgivaren konsulteras. Även i de allmänna avtalsvillkoren för översättningsarbete anges att översättaren vid problemfall ska kontakta uppdragsgivaren eller den kontaktperson som angivits. Om ingen klarhet uppnås i frågan ska översättaren göra en anteckning i översättningen om att det finns ett

oklart ställe. Vidare står det i avtalsvillkoren att om det konstateras fel och brister i översättningen² är översättaren skyldig att rätta dem på egen bekostnad. (Aafö.)

Allt som allt verkar det som om översättare ska sträva efter optimala översättningar inom ramen för källtextens kvalitet, vilket förstärks av de professionella kvalitetskriterier som Gouadec (2007: 238) nämner. Utgångspunkten är att texttypen och funktionen beaktas, relationen mellan käll- och målmaterialets betydelse och diskurs tas fasta på, strukturen markeras tydligt, termer och fraser används enhetligt och oavsiktlig mångtydighet samt kulturella diskrepanser undviks. Det sägs dock ingenting om hurdana ingrepp översättaren kan och ska göra i källtexten för att kvalitetskriterierna kan uppfyllas.

3 Uppfattningar inom översättarutbildningen

Som framgår ovan menar man i översättningsbranschen att översättaren inte har ansvar för källtexten men däremot för översättningen vilket kan ge upphov till problem eftersom de inte är oavhängiga varandra (om relationen mellan översättning och källtext se t.ex. Kinnunen 2006: 40). Hur ser man inom översättarutbildningen på problematiken? I det följande tar jag upp hur fem lärare i översättning och 12 översättarstudenter förhåller sig till översättarens roll vid översättning. Lärarna svarade på en e-postenkät och studenterna fick fritt formulera sig kring temat översättarens ansvar och översättningens korrekthet. Svaren samlades på hösten 2007 vid Tammerfors universitet.

3.1 Lärarnas erfarenheter och synvinklar

Lärarna som har erfarenhet av både översättning och undervisning i översättning fick följande frågor:

Har ni själva översatt texter där det har funnits fel? Om så hur har ni hanterat felaktigheterna? Har ni korrigerat utan att konsultera uppdragsgivaren? Hurdana har felen varit?

Hur tar ni upp sådana frågor i undervisningen?

Nästan alla av lärarna hade haft uppdrag där de stött på olika typer av felaktigheter. Det hade varit felaktiga namn, årtal och måttenheter samt ologiskt resonemang. Flertalet lärare betonade vikten av att konsultera uppdragsgivaren. Två av lärarna ansåg dock att självklara felaktigheter kan korrigeras under översättningsarbetet: den ena betonade att korrigeringar av sådana fel som skulle kräva en ändring av en hel sats har han inte gjort och den andra menade att om källtexten är full av felaktigheter lönar det sig inte att börja korrigera utan extra arvode. En lärare berättade om sina erfarenheter som översättare-textredigerare. Hon hade tillsammans med en annan översatt en bok som hade krävt kraftiga ingrepp i källtexten för att översättningen skulle bli bra. Efter en seg kamp hade översättarna fått ett extra arvode för redigeringen.

Frågan om felen ska korrigeras verkar enligt lärarnas utsagor bero på hur lätt felen kan korrigeras. Dessutom spelar textsorten en roll. En av lärarna berättade om sina diskussioner med en studentgrupp där studenterna ansåg att sakfel inte ska korrigeras i skönlitterära texter.

Alla lärarna hade tagit upp dessa frågor i undervisningen. Ofta hade diskussionerna uppstått i samband med konkreta översättningsuppgifter som givit anledning till problematiseringar.

3.2 Studenterna och översättarens ansvar

Att översättningsrelevanta och praxisanknutna frågor tas upp i översättarutbildningen är ett sätt att socialisera studenterna in i översättarens vardag. Under utbildningens gång möter studenterna autentiska problem och får i form av diskussioner en inblick i hur de kan lösas. Som nämndes i inledningen uppstod idén till denna artikel genom en översättningsuppgift där källtexten var bristfällig. Översättningsuppgiften resulterade i principiella diskussioner om vad översättaren kan och ska göra. Förutom diskussioner fick studenterna också skriva ned sina tankar om översättarens ansvar och översättningens korrekthet.

Studenternas tankegångar i skrift präglas av likheter och olikheter i problematiseringar. Studenterna var i stora drag överens om att översättaren inte är ansvarig för innehållets korrekthet i översättningen utan ansvaret ligger på källtextens skribent. En student uttryckte explicit att översättaren ansvarar för sina egna fel, dvs. de fel som uppstår under översättningsprocessen vare sig det gäller sak- eller skrivfel eller andra inexaktheter. Situationen är dock problematisk som en av studenterna menade:

- (1) [...] översättaren borde följa källtextens innehåll, men ingen vill väl översätta fel med fel, om man märker sådana. (Utsaga 7)

En student ansåg dessutom att det är etiskt mer problematiskt att låta bli att korrigera fel än att ändra på källtexten. Korrigeringarna ska dock ske i samråd med uppdragsgivaren. Uppdragsgivaren kom överlag upp i olika sammanhang i studenternas utsagor. Dels ska översättaren fråga uppdragsgivaren om förfarandesättet vid problematiska fall, dels ska uppdragsgivaren meddelas om eventuella brister i källtexten eller de korrigeringar som översättaren gjort.

Sammanfattningsvis kan sägas att studenterna hade en någorlunda varierande syn på om översättaren ska korrigera felaktigheter i källtexten eller inte. För det första var det feltypen som var avgörande om felaktigheter ska korrigeras. Studenterna verkade indela felen i *mindre* och *mer graverande fel*³. Även vid mindre graverande fel var meningarna något delade om vad som borde göras. Meningarna varierade från att felen ska korrigeras till att de kan korrigeras om översättaren är säker på att det är fråga om fel. Vid mer graverande fel förekom det en likadan variation bland studenterna. En student påpekade att om översättaren märker sådana fel är det bra att nämna om dem till uppdragsgivaren och en annan menade att översättaren inte ska korrigera fel av den typen i vetenskapliga texter om hon eller han inte har konsulterat källtextens skribent. En tredje student menade att i bruksanvisningar är det på sin plats att korrigera dessa fel och meddela om dem till uppdragsgivaren så att de kan korrigeras i framtida versioner.

Förutom feltypen verkar det också vara textsorten och textfunktionen som spelar en roll vid korrigering av eventuella brister i källtexten:

- (2) [...] jag anser att det är motiverat att översättaren både på gott och ont förmedlar till målspråket vad originaltextens skribent har skrivit. Denna strategi anser jag vara motiverad särskilt vid översättning av böcker eller andra sådana texter som läsarna tycker är skrivna av någon viss person, man anser ju också att en översättning är skapad av originaltextens skribent. (Utsaga 12)
- (3) Om översättaren är säker på för vilket ändamål översättningen används, kan hon eller han också själv bedöma om korrigeringarna behövs. Dessutom är väl kunden ofta kompetent att bedöma behovet av korrigeringarna. (Utsaga 4)

Allt som allt förefaller det som om även studenterna drar gränser för vad som kan förväntas av översättaren. Det är textsorten och textens funktion, uppdraget samt översättarens kunskaper som spelar in då textredigering och korrigeringar kommer på tal. Översättaren är till sin natur en kritisk läsare, men förhåller sig till källtexten med en viss respekt. Alla situationer och alla texter är inte lika och därför är det kanske svårt att säga något allmängiltigt. Såsom en student påpekar:

- (4) Sist och slutligen är det väl översättarens samvete som avgör vad som görs. (Utsaga 5)

Studenten menar kanske att översättaren handlar situationsbundet, dvs. avgör från fall till fall hur problemen hanteras. Eftersom det är många faktorer och aktörer som spelar in är det svårt att på förhand bestämma vad som ska prioriteras.

4 Textredigering – ett mervärde?

Då lärarnas utsagor jämförs med hur studenterna problematiserar kring textredigering och korrigeringar av felaktigheter, finns det likheter. Feltypen och textsorten påverkar om korrigeringar görs eller inte, och kontakter med uppdragsgivaren anses vara viktiga. Även jämförelser av studenternas och lärarnas åsikter med uppfattningar i rekommendationerna och principerna i branschen visar på likheter. Kvaliteten på översättningen ska inte eftersträvas till varje pris och översättaren har ett begränsat ansvar med hänsyn till källtexten. Det uppstår en bild av att översättaren är en medaktör i en process med flera inblandade och att olika aktörer har olika ansvar (se även Schäffner 2005: 241).

Det är knappast överraskande att lärarnas, studenternas och översättningsbranschens idéer sammanfaller eftersom lärarna med all sannolikhet försöker förmedla det som

anses gångbart i översättningsbranschen. Lärarnas och studenternas problematiseringar väcker dock en fråga som kunde vara intressant att diskutera även i översättningsbranschen, dvs. vad översättning egentligen är och vilken roll källtexten spelar. Det verkar som om varken lärarna eller studenterna är av den åsikten att översättare principiellt är sådana textredigerare som utan omsvep ingriper i källtexten för att få en optimal måltext. Översättare utgår från källtexten som ska återskapas på ett annat språk och i en annan kultur. Det är dock en annan sak om uppdraget gäller översättning från ett manuskript och om textredigering ingår i översättarens uppgifter. På så sätt verkar lärarna och studenterna vara på samma linje som Gouadec (2007) och den europeiska standarden för översättningstjänster (SFS-EN 15038) ifråga om översättningens natur.

Å andra sidan kan det konstateras att om alla ingrepp i källtexten i form av korrigeringar är textredigering och textredigering inte ingår i översättning utan är ett s.k. mervärde i linje med *adaptering*, *omskrivning* och *lokalisering* (se SFS-EN 15038: 30), ses översättning som en ganska linjär överföring av en text från ett språk till ett annat eller från en kultur till en annan (se också Schäffner 2005: 240). Översättaren redigerar ju alltid sin text och lämnar spår av sitt eget sätt att uttrycka sig hur noga hon eller han än följer källtexten. I stället för att skapa en strikt linje mellan översättning och textredigering kunde textredigering alltid tänkas ingå i översättning. Förhållandet mellan textredigering och översättning kan åskådliggöras så att *översättning* utgör ett överbegrepp och *textredigering* ett underbegrepp. Vidare kan textredigering ses på ett kontinuum där den ena ändan utgörs av *primär textredigering* och den andra av *sekundär textredigering*. Vid *primär textredigering* utgår översättaren från en måltext som ska uppfylla vissa krav vad gäller innehåll och utformning och mer eller mindre glömmer den eventuellt olämpliga källtexten. Källtexten träder tillbaka och fokus sätts på måltexten. Exempel på denna typ av översättning är översättning från ett manus och översättning av texter som kommer att ha en annan funktion i målkulturen. Vid *sekundär textredigering* anses källtexten kunna fungera som ett underlag för översättning utan att den behöver särskild bearbetning. Denna typ av översättning exemplifieras av översättning av kontrollästa och granskade originaltexter eller översättning av en text som kommer att ha samma funktion i målkulturen som den har i källkulturen. Skiljelinjen mellan de två typerna är

dock inte skarp. Dessutom är primär respektive sekundär textredigering tänkta som övergripande helhetsstrategier inom vilka det ryms olika delstrategier.

Ju mer synen på översättning ska avvika från den traditionella synen på översättning som överföring, desto mer måste översättaren ta avstånd från sin roll som överförare. Detta innebär kanske att översättaren inte utan vidare kan avsäga sig ansvaret för översättningens fackinnehåll med hänvisning till att källtextens skribent ansvarar för fackinnehållet. Frågan är dock om översättaren anser sig vara kunnig att anta denna nya roll – särskilt om rollen medför ökat ansvar för fackexpertis?

Anmärkningar

¹ I den svenska versionen av standarden (SS-EN 15038) kallas denna fas för *kontrolläsning*.

² Ulla Kytökarhia-Agopov skriver i *Kääntäjä* (1/2008, 10) att beställaren ansvarar för fackinnehållet och hänvisar till allmänna avtalsvillkor för översättningsarbete.

³ Indelningen gick ofta ut på *sak-* och *skrivfel*. Felen definierades dock inte enhetligt varför till exempel felaktiga årtal och namn var *sakfel* för en, medan de för en annan var *skrivfel*.

Material

5 lärarsvar på en e-postenkät. Oktober 2007. Tammerfors universitet.

12 studentuttagor. Oktober 2007. Tammerfors universitet.

Litteratur

Aafö = *Allmänna avtalsvillkor för översättningsarbete*. [online]. Finlands översättar- och tolkförbund rf. 15.12.1995, 1/2008. [citerat 10.3.2008]. Tillgänglig:

http://www.sktl.fi/pdf/allmanna_avtalsvillkor.pdf.

Chesterman, A. & E. Wagner (2002). *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Gouadec, D. (2007). *Translation as a Profession*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Hössjer, A. (2005). Att bygga text och processa tankar. Om intertextualitet och sociala strukturer i professionellt skrivande. I: *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*, 371–377. Red. B. Melander m.fl. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.

Kinnunen, T. (2006). *Käännös oikeudenkäyntiaineistona. Lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.

Schäffner, C. (2005). Preparing Students of Translation for the Real World: Needs, Methods, Constraints. I: *On the Relationships between Translation Theory and Translation Practice*, 237–248. Red. J. Peeters. Frankfurt am Main: Peter Lang.

SFS-EN 15038 = *Käännöspalvelut. Palveluvaatimukset. Standardi SFS-EN 15038*. Vahvistettu 2006-06-26. Suomen Standardisoimisliitto SFS.